

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ
1993-1994

ISSN 1211-7250

BRNO 1997

381 ch. n. 1992
382

250,-

S 9395458

PŘEHLED VÝZKUMŮ 1993-1994

Vydává: Archeologický ústav AV ČR Brno
Královopolská 147, 612 00 Brno
E-mail: ps@isibrno.cz

Odpovědný redaktor: PhDr. Jaroslav Tejral, DrSc

Redakce a příprava pro tisk: Mgr. Patrik Červák, Mgr. Balázs Komoróczy,
Ing. Petr Škrdla

Na titulním listě: Rekonstrukce skládané dýky z Maref

Tisk: Tiskárna Gloria, Rosice u Brna

Náklad: 400 ks

Publikace neprošla redakční ani jazykovou úpravou

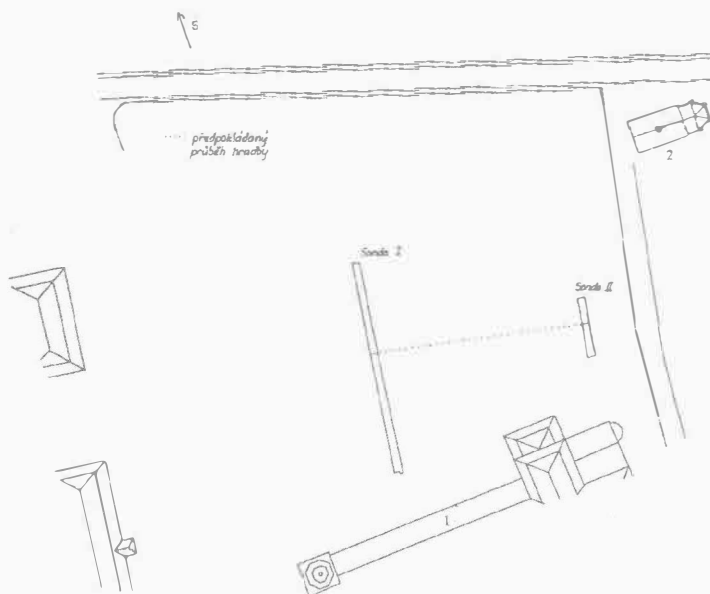
© 1997 by the Authors

All rights reserved

AÚ AV ČR Brno, Královopolská 147, 612 00

Resumé:

Bei den im Herbst 1993 im Raum nördlich der Klosterbasilika von Velehrad verlaufenden Sondierungen stieß man in zwei Suchschnitten auf die Überreste eines aus Ziegeln gebauten Dampfbades aus dem Ende des 16. Jhdts. (Raum mit Heizanlagen - Öfen, Zisterne, Abflußrinne u.ä.). Dieser Bauhorizont überlagerte einen Friedhof, der gegen Mitte des 13. Jhdts. im Klosterareal angelegt wurde und nach 1421 verfiel, nachdem das Stift von den Hussiten erstürmt worden war. Das frühbarocke Objekt des Dampfbades ging noch vor dem großen barocken Umbau unter, an den man in Velehrad unter dem Abt Silavecký im letzten Viertel des 17. Jhdts. herantrat. Es ist uns auch gelungen, in unseren beiden Suchschnitten den Verlauf der ursprünglichen Umfassungsmauer des Klosterareals zu erfassen, mit der die Klosteranlage bei ihrer Entstehung gegen Mitte des 13. Jhdts. umgeben wurde.

Obr. 1. Velehrad. Jednotlivé sondy výzkumu v roce 1993.

1: bazilika, 2: tzv. „Cyrilka“

VELKÁ BÍTEŠ (okr. Žďár nad Sázavou)

Historické jádro města - Masarykovo nám., ul. Hrnčířská, Kostelní, Peroutková, Pod hradbami; Lánice, ul. Růžová. Středověk, novověk. Záchrané výzkumy.

1. Masarykovo nám., č. p. 7. Ve dnech 3. a 4. listopadu 1994 byla dokumentována již vyhloubená, asi 64 m dlouhá rýha pro kanalizaci, vedená z Masarykova náměstí domovním průjezdem, dále v jihozápadním směru napříč dvorem a hloubkou zadní domovní parcely č. 27 přes linii městského opevnění do sběrače v ul. Pod hradbami (467 - 473 m n. m., na St. mapě 1 : 5 000 - odvozené, listu Tišnov 9-3 z r. 1984 průběh rýhy vytýčen body, od Z a J okrajové sekční čáry vzdálenými 78,5:113,5; 78:110; 74,5:108 a 73:104 mm). Průměrně 50 - 70 cm široký a 160 - 190 cm hluboký výkop porušil v prostoru domovního průjezdu základová zdiva starších, snad časně novověkých stavebních fází budovy v průčelí parcely, s původním zahloubeným vnitřním prostorem, zaplněným druhotně kamennou sutí, na ploše dvora pak starší kanalizační systém, částečně konstruovaný z kamenných ploten. Neporušená středověká souvrství byla zachycena až na zadní parcele č. 27, v jejímž týlu trasa kanalizace rovněž kolmo protála v 3 m vysokém profilu kamennou zeď městského opevnění. Na jílovito-hlinité podloží, na jihu zakryté až 1,8 m vysokými nadložními vrstvami a dále k severu postupně vystupující 1,1 až 1,2 m pod současný povrch zde nasedal místy zachovaný, 10 - 15 cm silný sytě černý kulturní horizont z počátků osazení města, obsahující tuhovou keramiku 1. poloviny 13. století (cca 30 ks - mj. radélkem bohatě zdobená zásobnice, hrncovité tvary). Na více místech byla tato vrstva porušena dalšími zahloubenými objekty ze 14. - 15. století i z novověku (asi 1,6 m široká jáma nezjištěné hloubky, cca 5 m od linie opevnění v hloubce parcely; v distanci zhruba 15 m SSV od hradby pak na rýhu kolmo jdoucí, 80 cm silné základové zdivo z lomového kamene s příměsí cihel, zděné na kvalitní maltu). V některých partiích pak horizont 13. století překrývala hlinitá vrstva s roztroušenými kameny, uhliky a

mazanici snad ze 14. - 15. věku. Asi 8 m SSV od městské hradby byly v hloubce parcely zachyceny v profilech dvě dvojice dřevěných kúlů o průměru cca 30 cm, ve vzdálenosti 1,8 m od sebe poněkud šikmo zapuštěných až 50 cm do podloží, spolu s další obdobnou kúlovou jámou o 4 m dále k SSV snad reziduum dřevohlinité zástavby či ohrazení. V určitém vztahu k těmto objektům patrně byl i požárový horizont v severní polovině parcely č. 27, nasedající zde na starší souvrství a obsahující keramiku 14. - 15. století (vzvednuto 5 kusů, mj. i rekonstruovatelná velká zvoncovitá poklice). V nejasném poměru ke kúlové konstrukci probíhal přímo v prostoru nad oběma dvojicemi kúlů i fragment kamenné zdi s velmi kvalitním maltovým pojivem. Profil rýhy umožnil i podrobněji sledovat konstrukci vlastní městské hradby, uzavírající celou plochu od JJZ a stavěné jak ve své až 1,2 m zahlubené základové, tak i 1,6 m vysoké dochované nadzemní části z lomového kamene, pouze na hlinité pojivo s vnitřním prostorem mezi oběma líci vyplněným jen volněji loženými menšími kameny, cihlami či jejich zlomky. Ze statických důvodů bylo těleso hradby směrem ke své koruně vně zužováno, zatímco v úrovni základové spáry dosahovalo průměru cca 95 cm, ve výši úrovně původního terénu 90 cm a v dnes zachovaném vrcholu již jen 65 cm. Drobné časně novověké keramické zlomky ze základové rýhy hradby jak se zdá potvrzují písemnými prameny indikované datování kamenného ohrazení města na přelom 15. a 16. století či do 1. poloviny 16. věku, z roku 1505 totiž pochází odkaz bohaté vdovy Doroty Hladké mj. i "na městskou zed'" (Archiv města Veliké Bíteše, perg. č. 24; srov. Tiray 1882, 111). Po stavbě městské zdi byl pak konečně původně svažité terén parcely č. 27 postupně vyrovnáván 0,8 až 1,0 m mocnými vrstvami s příměsí stavebního materiálu a novověké keramiky, zhruba 12 m od probíhající hradby byla v nitru parcely v tomto horizontu 30 cm hluboko pod povrchem nalezena izolovaná lidská lebka, hypoteticky snad související s bratrskou modlitebnou, koncem 16. století vystavěnou v blízkém č. p. 5 (rozrušený hrob? - viz Tiray 1882, 165). Dalšího sledování by si ze zachycených objektů zasloužila zvláště objevená kúlová konstrukce, dosavadní zjištění nedovolují zatím vyslovit určitější domněnku o její možné souvislosti se starší fází městského opevnění, existujícího prokazatelně již na počátku 15. věku (Tiray 1908, 125).

2. Lánice, č. p. 60. Při přestavbě a úpravách bývalé předměstské usedlosti v létě roku 1994 byl svažité terén dvora domu odbagrováním snížen až o 4 m při severní hranici parcely č. 612. V severovýchodním koutě dvora, na samém rozhraní parcel č. 612 a 613 porušil takto nově vzniklý zemní zářez středověký či časně novověký zahluběný objekt, následně prozkoumaný ve dnech 12., 20. a 26. září 1994 (místo nálezů určeno na St. mapě 1 : 5 000 - odvozené, listu Tišnov 9-3 z r. 1984 bodem, vzdáleným 41 mm od Z a 152 mm od J okrajové sekční čáry; cca 476 m n. m.).

Jednalo se o celkem 3,75 m hlubokou zásobní jámu, zahluběnou do zhruba 80 cm vysokých hlinitých nadložních vrstev a poté zasekanou do dvojslídých svorů ze série vnějších fylitů, s nálevkovitým ústím kruhového půdorysu o průměru 1,75 m a výši 0,95 m, zúženou střední částí 1,8 m vysokou a 1,05 - 1,1 m širokou a vlastním úložným prostorem typicky kopulovitěho tvaru o výšce asi 1,0 m, mírně elipsovitěho půdorysu o průměru cca 2,0 m.

Dno zásobní jámy bylo souvisle vydlážděno plochými rulovými plotnami, stěny nesly jasně zřetelné stopy hloubícího nástroje, hornického špičáku. Místy kamenitý zásyp zčásti dosud dutého úložního prostoru i hrdla zásobnice obsahoval časně novověkou keramiku, svědčící o zasypaní jámy někdy v 1. polovině 16. století. Odkrytý objekt tak dokládá přežívání archaického způsobu uchovávání obilovin hluboko do 15. století i v prostředí menšího města Českomoravské vrchoviny, překvapující je náročné provedení (zasekání do skalního podloží) i rozměry objektu.

K nálezům novověké keramiky došlo i při bourání příček vlastního obytného traktu usedlosti č. p. 60 (menší rezná láhev).

3. Ulice Hrnčířská, Kostelní, Peroutková, Růžová. V měsících červnu a červenci roku 1993 byla jednak sledována jedna etapa plynofikace vnitřní části města, zasahující ulice Kostelní, Peroutkovou a prostor spojnice ulic Peroutkové a Hrnčířské a dále pak kanalizační výkopy a další úpravy spodních dvou třetin ulice Růžové (po vyústění ul. Valy). Přes dostatečnou hloubku zemních prací (více než 2 m u kanalizace a 1,0 - 1,2 m u plynového potrubí) nedošlo téměř nikde ve sledovaných úsecích k narušení zahloubených objektů či vrstev. Skutečnost, že výkopy zasahovaly většinou jen sterilní jílovito-hlinité či skalnaté podloží, může svědčit o značné stabilitě půdorysné osnova středověkého města. Pouze v ulici Peroutkové prof'ala rýha plynovodu zhruba 1,0 m od průčelí domu č. p. 103 v hloubce 40 - 70 cm uhlíkovitou vrstvou s koncentrací keramických zlomků, snad hrnčířské střepiště, zasahující i před sousední č. p. 104 (St. mapa 1 : 5 000 - odvozená, list Tišnov 9-3 z r. 1984: okolí bodu 74 mm od Z a 156 mm od J okrajové sekční čáry; asi 483,5 m n. m.). V odebraném vzorku rezné i polévané hrnčiny z vrstvy (22 kusů, z toho 10 okrajových a 4 s výzdobou, kromě toho 1 zlomek okenního skla) se objevily hrnky s uchem, hrnce, mísy (?), kónické poklice a kachel, zařaditelné snad do průběhu 16. - 17. století. Plynovodní rýha dále porušila na styku ulice Peroutkové a Hrnčířské mazanícové vrstvy, ze kterých byly vyzvednuty keramické fragmenty 15. - 17. věku (5 kusů - nádobkové kachle, hrncovité nádoby; na již uvedené mapě okolí bodu 84 mm od Z a 157 mm od J okrajové sekční čáry).

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno

Silva Smutná, Městské muzeum Velká Bíteš

Literatura :

Tiray, J. 1882: Dějiny města Velké Býteše I. Velké Meziříčí.

Tiray, J. 1908: Městská kniha bítešská z roku 1414, Časopis Moravského muzea zemského VIII, 119-140, 294-319.

Resumé:

Historischer Stadtkern - Masarykplatz, Straßen Hrnčířská, Kostelní, Peroutková, Pod hradbami; Lánice, Straße Růžová, Mittelalter, Neuzeit, Rettungsuntersuchungen und Dokumentierungsaktion des Archäologischen Instituts der Akad. der Wissenschaften der Tsch. Republik in Brno, des Kreismuseums Brno - venkov in Předklášteří und des Stadtmuseums in Velká Bíteš.

Im Laufe der Jahre 1993 - 1994 wurden in der Stadt einige kleinere Untersuchungsaktionen realisiert. Im Haus Nr. 7 auf dem Masarykplatz wurde eine Kanalisationsrinne bis 1,9 m tief und 64 m lang dokumentiert, die die ganze Länge der Stadtparzelle in Richtung NO-SW kreuzt, einschließlich der Linie der Stadtbefestigung in ihrem Rücken. Neben den Relikten der älteren vielleicht neuzeitlichen Bausubstanz in der Parzellstirn wurden im SW Teil des Grundstückes mittelalterliche Siedlungsschichte mit Anfängen schon in der I. Hälfte des 13. Jahrhunderts gefangen, einschließlich des Überbleibsel des zeitgemäßen Verbauens (z.B. eine massive Pfahlkonstruktion der unbekanntenen Funktion etwa vom 14. bis 15. Jahrhundert). Aus den Schichten wurden relativ zahlreiche Funde der Keramik und ein isolierter Schädel - vielleicht aus einem zerstörten Grab - gewonnen. Archäologisch wurde das Datieren der bestehenden Stadtbefestigung am Anfang des 16. Jahrhunderts verifiziert, dies wurde schon durch schriftliche Quellen indiziert (nur auf lehmiges Bindemittel gebaute Steinmauer - keramische Bruchstücke aus der Fundamentrinne).

Im Bauerngut Nr. 60 in der westlichen Vorstadtstraße "Lánice" wurde bei der Erniedrigung des Hofterrains eine beschädigte Vorratsgrube untersucht. Sie hatte typisches birnförmiges Profil und war 375 cm tief in die Felsensohle eingehackt. Ihr Boden war mit Steinplatten gepflastert. Nach den gefundenen Keramikbruchstücken aus dem Schütten ging sie etwa in der I. Hälfte des 16. Jahrhunderts ein. Endlich Aufsicht

über Aushebungsarbeiten (Kanalisation, Legen der Gasleitung) in den Straßen Hrnčičská, Kostelní, Peroutková und Růžová brachte nur in der Straße Peroutková und bei ihrer Ausmündung in die Straße Hrnčičská Funde der Keramik aus den Schichten und gestörten Objekten. Absenz der weiteren positiven Feststellungen kann anders auf die Hochstabilität des Grundrißsystems der Stadt schon seit ihrer Gründung im 13. Jahrhundert hinweisen.

VEVERSKÉ KNÍNICE (okr. Brno-venkov)

Farní kostel sv. Mikuláše. Vrcholný a pozdní středověk, novověk, ojedinele mladší doba kamenná (?). Záchraný výzkum.

Jednolodní orientovaná svatyně s mohutnou západní věží, do dnešní podoby dotvořená sjednocující barokní přestavbou v 18. století, zaujímá okrajovou údolní hranu v JV části původního návesního prostoru vsi, 334 m n. m. (ZM ČR 1 : 10 000, list č. 24-32-17 z r. 1986: 55 mm od Z, 63,5 mm od J okrajové sekční čáry). Vynikající možnost detailního poznání architektonického vývoje stavby nabídla průměrně 1 m široká rýha stavební izolace, hloubená v únoru roku 1994 a odkrývající s výjimkou Z a S strany věže základová zdiva kostela po jeho celém vnějším obvodu až po úroveň základových spár v hloubce 80 - 110 cm. Záchraným výzkumem, dokumentujícím ve dnech 10. a 14. února a 4. března 1994 odkrytou situaci, byla jako nejstarší určena vlastní loď kostela mezi věží a barokním presbyteriem s dvojicí bočních kaplí, stavěná z pečlivě kladeného lomového kamene na kvalitní maltu. Nadzemní zdiva této nejstarší fáze, datované (v soulase s písemnými prameny) dochovaným severním portálem do doby těsně po polovině 13. století, byla založena na základových zdivech obdobné struktury, zahlubovaných do vrstev sprašových hlín a permských sedimentů do hloubky 60 až 85 cm, ale spojených pouze hlínou či velmi chudou vápnitou maltou. Zatímco na severní straně byly základy oproti nadzemnímu zdivu vně o 10 - 15 cm rozšířeny, na straně jižní takto rozšířené základové zdivo předstupovalo před vnější líc jen do hloubky 25 cm a níže pak zachovávalo nerozšířenou úroveň nadzemní.

Podle užitého architektonického tvarosloví i podle velkého zvonu datovaného rokem 1567 byla asi někdy kolem poloviny 16. století k západnímu průčelí kostelní lodi na širokou spáru přistavěna masivní čtyřhranná věžová zvonice s cihelnou osmibokou helmicí. Zvonice byla založena na volněji z kamenů loženém základě, v úrovni 40 cm od dnešního povrchu rovněž místy rozšířeném o 5 až 15 cm oproti nadložnímu líci, pojivem základového zdiva věže byla tentokrát většinou chudší vápnitá malta, vyskytly se opět i úseky zděné pouze na hlínu. Neznámá zůstala úroveň základové spáry věže, v této části se podařilo dokumentovat již polozasypaný výkop, odkrytý jen do hloubky 50 cm.

Třetí fázi ve vývoji stavby představuje barokní přístavba rozlehlého polygonálního presbytáře se severní sakristií a dvou přilehlých kaplí ve formě mělkých bočních rizalitů, na spáru připojených na místo staršího gotického kněžiště ke kostelní lodi na východě. Stalo se tak někdy v 18. století, přičemž obdobné členění fasád a nová shodná okna dostalo i původní gotické jednolodí. Základová zdiva této barokní přístavby, vzájemně provázaná a zasahující do hloubky 95 až 110 cm, byla vyzděna z celkem dobře vrstveného lomového kamene s příměsí cihel, prolévaného nepříliš kvalitní písčitou maltou. Místy, zvláště na jižní straně, se základ opět v hloubce 35 až 40 cm nepatrně rozšiřoval o 5 až 10 cm oproti nadzemní úrovni. Dokumentována byla též jizva po zdi 85 cm široké, vybíhající kolmo od severní stěny sakristie dále k severu, možná původní ohradní zdi hřbitova, později při jeho rozšíření odstraněné. Na jižním boku základové zdivo barokního presbytáře překrývalo substrukci starší stavby, dochovanou v podobě bloku 75 x 265 cm, vyzděného z lomového kamene na velmi tvrdou vápnito - písčitou maltu s přimíšenými úlomky cihel, snad pozůstatek pilíře, zpevňujícího původní závěr kostela, či drobné izolované stavby (např. hřbitovní kaple) v